

БЕЗПЕРЕРВНІСТЬ УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ КРЕДИТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ ЯК ОСНОВА ЇХНЬОЇ БЕЗЗБИТКОВОСТІ

© Смірнова Т.О., 2007

Висвітлено особливості кредитної діяльності комерційних банків. Охарактеризовано відповідні процедури банківської політики та ступінь їхнього охоплення. Підкреслено особливу роль кредитних ризиків у кредитній діяльності банків та розкрито сутність стадій управління кредитними ризиками.

Ключові слова: управління ризиком, кредит, банківські операції, позички, політика, портфель, позичальники.

The features of credit activity of commercial banks are reflected. The proper procedures of bank policy and degree of their scope are described. The special role of credit risks is underlined in credit activity of banks and essence of stages of process of management by the credit risks is exposed.

Keywords: management by the risk, credit, bank transactions, loans, policy, brief-case, borrowers.

Постановка проблеми

Кредитна діяльність комерційних банків – це одне з основних джерел їхніх доходів та збитків, а отже, кредитні ризики – головна проблема банків. Зрозуміло, що надання кредитів – пріоритетна економічна функція банків. Але ця функція також пов'язана з ризиком, оскільки вплив як зовнішніх (переважно економічних) умов, так і внутрішніх факторів (включно з управлінськими помилками та незаконними операціями) можуть призвести до значних збитків для банку. Та, щоб контролювати фактори ризику в будь-яких економічних умовах, забезпечити здійснення виваженої кредитної політики й практики, кредитна функція банку має постійно регулюватися. Це реалізується через встановлення правил і процедур для оброблення кожної кредитної заявки та наявності описання кредитної політики, що містить інформацію про те, які види кредитів і умови кредитування найкраще захищають стійкість банку й допомагають задовольнити потреби цього регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Науковці досліджують окремі питання стосовно управління кредитним ризиком у банківській діяльності [1, 2]. Внутрішньобанківський контроль за якістю кредитного портфеля та факторами ризику є одним із найважливіших напрямків внутрішньобанківської роботи й вираження в системі управління кредитними ризиками, яка має визначити стратегію кредитної діяльності, тобто правила і процедуру кредитування, а точніше – кредитну політику. Основною проблемою останніх досліджень є забезпечення мінімізації кредитного ризику за рахунок якісного кредитного аналізу.

Постановка цілей

Кредитна політика – це комплекс рішень, ухвалених правлінням банку, в яких зафіксовано умови, параметри надання кредитів; організація кредитної функції, що, своєю чергою, включає:

- 1) розподіл обов'язків персоналу, повноважень при прийнятті рішень;
- 2) перевірка якості кредиту;
- 3) відповідні санкції до персоналу за неналежне виконання функцій, передбачених кредитною політикою та процедурою.

Отже, банківська політика та відповідні процедури мають:

- охоплювати всі етапи управління кредитною діяльністю: попередню перевірку позичальника, прийняття рішення, підписання договору, контрольний супровід, пролонгацію терміну надання кредиту, політику гарантійного забезпечення повернення кредитів, процентних ставок;
- забезпечувати виконання правил і процедур кредитування;
- організувати внутрішній контроль за процесом кредитування;
- забезпечувати достовірність бухгалтерського обліку та звітності кредитних операцій.

Треба зауважити, що цю систему потрібно розглядати не лише з боку економічної безпеки банку, а як засіб визначення стану ліквідності банківських операцій, ступеня концентрації їхньої ризиковості, ефективності розміщення власних і залучених грошових коштів.

Виклад основного матеріалу

Для усвідомлення ролі управління ризиком кредитних операцій банку доцільно ознайомитися з доволі простою структурою управління кредитними операціями, яка об'єднує: управління технологією кредитних операцій та управління кредитними ризиками.

Управління технологією кредитних операцій реалізує на практиці кредитну політику банку, яка визначається, по-перше, загальними настановами щодо операцій з клієнтурою, що розробляються і фіксуються в меморандумі про кредитну політику, і, по-друге, практичними діями банківського персоналу, який інтерпретує і втілює ці настанови в життя. Як наслідок, у кінцевому підсумку здатність управляти ризиком залежить від компетентності керівництва банку та рівня кваліфікації його рядового складу, який займається підбиранням конкретних кредитних проектів та розробленням умов кредитних угод.

Саме тому виникає суперечність у поділі системи управління позичковими операціями на управління технологією кредитних операцій та управління кредитними ризиками. І це зрозуміло, адже перша складова за своїм змістом теж пов'язана з управлінням ризиком та із застосуванням заходів з його мінімізації. Але насправді ця суперечність зумовлена неправильним розумінням і трактуванням принципу поділу системи управління кредитними операціями на вже згадані складові, які не є двома чітко розмежованими елементами системи, а є тісно взаємопов'язаними напрямками реалізації кредитної політики, які доповнюють та підсилюють один одного. Адже управління банківськими операціями являє собою управління ризиками, пов'язаними з банківським портфелем. А з цього випливає, що менеджмент кредитного ризику – це і є управління позичковими операціями, бо на практиці розроблення технології кредитування відбувається на основі висновків аналітиків кредитного ризику. Тому можна сказати, що призначення управління кредитними ризиками полягає в прогнозуванні й підтримці якості кредитного портфеля, а за необхідності – й у санації кредитної діяльності банку. Ось чому простежується чітка відповідність між процесами управління кредитними операціями та управління кредитними ризиками з погляду сфер і послідовності проходження. Так, внутрішньобанківський процес управління кредитними ризиками складається з таких чотирьох стадій:

- робота банку з організації надання кредиту (оцінюється, затверджується та документально відображається кредитний ризик, визначається його категорія);
- розгляд кредитного ризику (розроблення прогнозу з урахуванням ступеня ризику з моменту надання кредиту до його повного погашення);
- нагляд за боржниками за конкретними угодами, ризиковими кредитами і рівнем їхньої концентрації за категоріями ризиків;
- контроль за погашенням заборгованості.

Названі стадії демонструють одночасність етапів кредитування та управління кредитними ризиками. Необхідно зауважити, що зарубіжна банківська практика вважає чи не одним із найдієвіших методів захисту від ризику непогашення позики якісно складену кредитну угоду. На жаль, українські банки ще недооцінюють можливості цього документа. Хоча такі розділи кредитної угоди як "Обмежуючі умови" та "Забороняючі умови" можуть по праву вважатися засобами запобігання ризику. Так, у розділі "Обмежуючі умови" (affirmative covenants) можна сформулювати такі вимоги до позичальника:

- підтримувати певний рівень обігового капіталу;
- підтримувати стабільний рівень акціонерного капіталу;
- підтримувати встановлену величину балансових коефіцієнтів;
- регулярно подавати фінансові звіти;
- повідомляти банк про будь-яке погіршення фінансового стану чи інші негативні зміни;
- забезпечити страхування від нещасних випадків, пожеж та інших подій;
- регулярно сплачувати податки, щоб не зумовити накладання арешту на майно;
- утримувати в порядку й забезпечувати ремонт обладнань і приміщень;
- забезпечувати працівникам банку можливість обстежувати бухгалтерські книги для ідентифікації їх із даними, поданими у звітах;
- повідомляти банк про всі судові претензії.

Розділ "Забороняючі умови" (negative covenants), називає дії, які не можуть здійснюватися позичальником:

- не подавати і не заставляти активи (крім випадків, коли це потрібно для нормальної роботи);
- не купувати акцій та облігацій (крім урядових);
- не виплачувати винагород службовцям і дивідендів акціонерам вище від встановленого максимуму;
- не видавати гарантій за боргами інших підприємств;
- не розширювати систему участі в інших підприємствах;
- не брати участі у злитті;
- не здійснювати таких змін у керівних органах, які б вплинули на політику фірми.

Отже, це ще раз підтверджує, що робота з ризиками носить поточний і неперервний характер.

На практиці це має означати (особливо для вітчизняних банків), що кредитну угоду не можна притримувати до настання терміну погашення та здійснення позичальником останнього платежу. З погляду банку, це було б нерозумно, оскільки ситуація, за якої видано позику, постійно змінюється, а отже, впливає на фінансовий стан позичальника та його можливість погасити кредит. Зміна економічних умов послаблює позиції деяких підприємницьких фірм і підсилює кредитні потреби інших; фізичні особи можуть втратити роботу або мати проблеми зі здоров'ям, що теж негативно впливає на погашення позики. Саме тому робота банку з управління ризиком кредитування не закінчується видаванням кредиту, а надалі реалізується за допомогою контролю за виконанням умов кредитної угоди, головна мета якої – забезпечити регулярну сплату чергових внесків на погашення боргу та процентів за ними. Зрозуміло, щодо кожного кредиту є ризик неповернення внаслідок непередбачених подій. Банк може вести політику надання позик тільки абсолютно надійним позичальникам. Але тоді він втратить багато прибуткових можливостей. З іншого боку, виникнення труднощів із погашенням суми кредиту і процентів за нього може дуже дорого обійтись банку. Тому розумна кредитна політика спрямована на забезпечення балансу між обережністю і максимальним використанням усіх потенційних можливостей дохідного розміщення ресурсів. Саме зважена політика кредитування має врахувати всі можливі зміни та періодичність перевірки всіх кредитів, термін погашення яких ще не настав. Зарубіжний досвід показав, що для того, щоб такий нагляд забезпечував максимальну можливість уникнення проблемних позик, процес його організації має базуватися на таких принципах:

- періодична перевірка всіх видів кредитів, наприклад, кожні 30, 60, 90 днів можуть перевірятися всі великі позики і вибірково дрібніші;
- детальне розроблення етапів перевірки кредитів, щоб забезпечити аналіз усіх важливих умов кредитної угоди, зокрема:
 - 1) реального графіка платежів позичальника та його відповідності плановому;
 - 2) якості та стану будь-якого забезпечення за кредитом;
 - 3) повноти відповідної документації і можливостей одержати у своє розпорядження забезпечення та юридичне право застосувати судові дії;

4) оцінки зміни фінансового стану і прогнозів щодо позичальника, які зумовлять збільшення потреби у кредиті;

5) оцінки відповідності наданого кредиту кредитній політиці банку;

– найчастіша перевірка великих кредитів, оскільки непогашення їх відчутніше відбивається на фінансовому стані банку;

– найчастіша перевірка проблемних кредитів, збільшення частоти перевірок відповідно до зростання проблем стосовно конкретного позичальника;

– частіші перевірки в умовах економічного спаду.

Однак найголовнішим принципом є усвідомлення банками, що перевірка кредитів – це не розкіш, а необхідність для здійснення зваженої політики банківського кредитування, яка допомагає не просто швидше виявити проблемні кредити, а й постійно перевіряти відповідність дій кредитних інспекторів кредитній політиці банку. Адже труднощі з погашенням позики виникають не випадково й не відразу. І доволі часто, що характерно для вітчизняної банківської справи, вони пов'язані з ризиковою кредитною політикою, а саме з такими її складовими:

– неправильна оцінка ризиків, пов'язаних з позичальником;

– кредитування, що базується на можливих подіях у майбутньому;

– надання кредиту на основі обіцянки клієнта виставити великий депозит;

– непрофесійно виконаний фінансовий аналіз чи його невиконання;

– неякісне оформлення документів на позику та недостатня їх кількість;

– неможливість скласти план погашення за кожним кредитом;

– видавання надто великих сум позичальнику;

– висока частка кредитів, виданих позичальникам, які працюють поза межами території обслуговування банку;

– недостатньо вимогливе ставлення до боржника;

– недостатнє забезпечення;

– брак належного контролю за програмою кредитування;

– ігнорування можливого негативного впливу змін стадій ділового циклу;

– кредитування спекулятивних операцій;

– недостатня чутливість до змін економічних умов.

Звичайно, політика зваженого управління кредитним ризиком теж не може повністю вирішити питання проблемних кредитів. Адже значною мірою вони зумовлюються неефективною роботою позичальника: поганим керівництвом, погіршенням якості продукції та витісненням її з ринку, тим, що немає маркетингу чи його неефективністю, неякісним контролем за фінансами, а також всілякими форс-мажорними обставинами. Але безумовно, те, що немає внутрішніх факторів (доступніших для управління) проблемних кредитів, значно зменшить частку позик із неприємними для банку характеристиками: нерегулярні чи протерміновані платежі за кредитом, часта зміна умов кредитування, поновлення позики з незначною зміною суми кожного разу, надто висока ставка за кредитом як спроба компенсувати ризик, наведення кредитного досьє на позичальника та низька якість забезпечення.

Зрозуміло, якщо не вжити заходів для погашення таких позик, то банківські втрати не обмежаться лише несплатою боргу і процентів, а матимуть значно масштабний прояв внаслідок:

підриву репутації банку, оскільки велика кількість протермінованих і непогашених позик зменшить довіру вкладників та інвесторів;

– збільшення адміністративних витрат, оскільки проблемні кредити вимагають непродуктивної праці кредитного персоналу;

– підвищення загрози втрати кваліфікованих кадрів у зв'язку із спадом можливостей стимулювання їх в умовах зниження прибутковості;

– замороження засобів у неприбуткових активах;

– виникнення небезпеки зустрічного позову до банку з боку позичальника, який може довести, що вимога банку про відкликання позики зумовила його банкрутство.

Як бачимо, ці збитки дорого можуть обійтися банку і значно перевищити прямі втрати від непогашення боргу. На жаль, таку ситуацію підтверджує сьогодення дійсність банківського кредитування в Україні. Не можна стверджувати, що це зумовлено лише недоліками в роботі з проблемними кредитами. Безумовно, значна частина проблем пов'язана з процесами формування кредитної політики та видавання позики. І все-таки варто зазначити, що ці етапи управління кредитною діяльністю дещо тісніше переплетені з принципами ризик-менеджменту, ніж період після укладання позичкового договору.

Якщо ж звернутися до зарубіжної практики, то банки створюють окремі підрозділи чи виділяють спеціальних працівників для перевірки наданих кредитів. Хоча, як уже зазначалося, труднощі з погашенням позик рідко виникають несподівано. Досвідчений працівник банку ще на ранній стадії помітить ознаки небажаного кредиту. Як правило, використовують різноманітні тривожні сигнали, що викликають підозру щодо погіршення фінансового стану позичальника, а отже, невчасного погашення виданої йому позики чи взагалі перетворення її на безнадійний борг. Зазвичай ці сигнали виявляються внаслідок аналізу фінансових звітів та особистих контактів із позичальником (треба забезпечити регулярність, достовірність їх), повідомлень третіх осіб, відомостей з інших відділів банку.

Вважається, що найнадійнішим джерелом є професійний і ретельний аналіз фінансових звітів, при зіставленні яких із минулими даними необхідно звернути особливу увагу на такі чинники: надання фінансових звітів у встановлені терміни, різке збільшення дебіторської заборгованості, сповільнення оборотності запасів, зниження частки короткострокових активів, непропорційне зростання короткострокової заборгованості, зниження коефіцієнтів ліквідності, збільшення частки основного капіталу в сумі активів, зниження обсягу продажів, зростання протермінованих боргів, виникнення збитків від операційної діяльності та зміна умов комерційного кредитування.

Для банку важливе значення має також підтримка персональних контактів з клієнтом – відвідування компанії та її філій, зустріч з керівництвом, – які при задовільному фінансовому стані можуть сигналізувати про можливість майбутніх негараздів. Так, банківських працівників мають насторожити такі факти:

- зміна поведінки або звичок вищого керівництва;
- подружні проблеми керівництва;
- різка зміна ставлення до банку, небажання співпрацювати;
- заміна ключових працівників;
- захоплення створенням нових підприємств, скуповуванням нерухомості;
- неякісне складання фінансових звітів та прийняття необґрунтованого ризику;
- встановлення нереалістичних цін на продукцію;
- повільна реакція на погіршення ринкових умов та втрата важливих клієнтів;
- слабкий операційний контроль та брак взаємодії в управлінні;
- невчасна заміна застарілого обладнання та створення спекулятивних запасів.

Багато може сказати банку зміна взаємовідносин позичальника з іншими діловими партнерами, а саме: одержання банком запитів про кредитоспроможність позичальника у зв'язку з його проханням про пільги в оплаті товарів, запити про компанію з боку її нових кредиторів, повідомлення страхової компанії про анулювання страхового полісу за несплату страхових премій, пред'явлення до оплати чеків (коли немає коштів на банківському рахунку), купівля компанією товарів на умовах передплати.

Треба зауважити, що виявлення ознак проблемності кредитів не означає відновлення їхньої якості. Значення мають швидкість та стадія виявлення передумов. Саме ці параметри визначають можливість вжити заходи для покращання ситуації та захисту інтересів банку. А щоби ці заходи були дієвими, їх треба застосовувати вчасно, перш ніж ситуація вийде з-під контролю і втрати стануть неминучими.

Вітчизняна практика роботи з проблемними кредитами передбачає такі послідовні варіанти повернення їх:

- розроблення разом з позичальником плану заходів для відновлення стабільності компанії та усунення диспропорцій (фаза аналізу – найкращий варіант);
- забезпечення інтересів банку через вимоги платежів у позичальників, продажу забезпечення, пред’явлення претензій до гаранта (фаза негайних заходів);
- оголошення позичальника банкрутом (фаза неплатоспроможності, небажаний шлях для обох сторін).

Але ця методика має один недолік: вона передбачає розрив між закінченням етапу надання позики та початком роботи з проблемними кредитами, а отже, значною мірою, допускає випадковість виявлення останніх. Тому вартою уваги має бути практика зарубіжних банків, яка передбачає органічну послідовність процесів погашення кредитів за допомогою розроблення планів повернення позик, які доводять, що процес кредитування – безперервний і завершується лише після повного погашення позики.

Висновки

Отже, можна стверджувати, що процес управління ризиком, як і процес кредитування, безперервний і тісно переплетений з управлінням позичковими операціями. Адже мінімізація кредитного ризику забезпечується: розробленням зваженої кредитної політики та ефективними процедурами її реалізації, професійним виконанням кредитного аналізу, якісним оформленням документації на позику, безперервним контролем за поверненням кредиту та професійністю кредитного персоналу.

Іншими словами, якщо поняття "кредитування" наділити епітетами розумне, зважене, обґрунтоване, якісне, професійне, то це буде означати, що кредитна діяльність реалізується на основі принципів управління кредитним ризиком. Саме цим пояснюється дискусія з приводу оцінки кредитоспроможності та забезпечення способів мінімізації кредитного ризику. Адже, по суті, вони є невід’ємним атрибутом кредитного процесу, а вже їхня якість, тобто професійність кредитних працівників, може надати їм статусу заходу із зменшення ризику позичкових операцій.

Перспективи подальших досліджень

Якісна кредитна політика як інструмент управління кредитним ризиком визначає критерії вибору найбезпечніших позик і режиму надання їх конкретному позичальнику; передбачає конкретні алгоритми розрахунку ліміту кредитування на одного позичальника; конкретні заходи з диверсифікації кредитного портфеля; методику оцінювання рівня ризику. Можна і далі деталізувати кредитну політику щодо заходів з мінімізації ризику, та тільки професійність, детальність і практичність формування цих заходів забезпечить реальну реалізацію їхнього призначення. Саме тому зарубіжна банківська практика підтверджує, що тільки кредитна політика, яка передбачає систему максимально конкретизованих джерел і проявів ризику та дій щодо пом’якшення їх, може вважатися активним методом управління кредитним ризиком.

На нашу думку, є недоцільним й неможливим виділення обмеженої кількості конкретних методів мінімізації кредитного ризику, оскільки тільки якість усіх без винятку процедур кредитного процесу є єдиним і найефективнішим способом забезпечення прибутковості та безризиковості позичкових операцій, а отже, й ліквідності банківської установи загалом і, як результат, – стабілізації банківської системи України.

Отже, для забезпечення якісного управління кредитними ризиками доцільно охоплювати усі етапи управління кредитною діяльністю, забезпечувати виконання правил і процедур кредитування та повернення кредитів і процентних ставок, а також вести постійний контроль за достовірністю бухгалтерського обліку та звітності кредитних операцій.

1. Бланк *И.А.* *Инвестиционный менеджмент*. – К.: МП “ИТЕМ” ЛТД “Юнайтед Лондон Трейд Лимитед”, 1995. – 448 с.
2. Бочаров *В.В.* *Инвестиционный менеджмент (управление инвестициями)*. – М., 1995. – 250 с.
3. Бочаров *В.В.* *Финансово-кредитные методы регулирования рынка инвестиций*. – М.: Финансы и статистика, 1993. – 185 с.
4. Вітлінський *В.В.* *Аналіз, оцінка і*

моделивання економічного ризику. – К.: ДЕМІУРГ, 1996. – 212 с. 5. Вітлінський В., Наконечний Я., Пернарівський О. Концепція стратегії кредитного ризику // Банківська справа. – 2002. – №1. – С.13–16. 6. Ляшенко С. Кредитні ризики та створення резервів для їх покриття // Вісник Національного банку України. – 2003. – №7. – С.28-42. 7. Управління підприємницьким ризиком. За заг. редакцією проф. Д.А. Штефанича. – Тернопіль: Економічна думка, 1999. – 224 с.

УДК 658.011

М.С. Федоркіна

Національна академія природоохоронного та курортного будівництва

КЛАСИФІКАЦІЯ РЕЗЕРВІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

© Федоркіна М.С., 2007

Розглянуто класифікацію резервів підприємства за їхніми ознаками та властивостями. Проаналізовано понятійний апарат та вплив інтенсивних та екстенсивних резервів підприємства на формування ефективної стратегії його розвитку.

Ключові слова: резерв, інтенсивні, екстенсивні, ефективність, класифікація, принципи, ознаки, властивості.

Classification of backlogs of enterprise is considered after their signs and properties. A notion vehicle and influencing of intensive and extensive backlogs of enterprise is analyzed on forming of effective strategy of his development.

Keywords: reserve, intensive, extensive, efficiency, classification, principles, signs, properties.

Постановка проблеми

В основу класифікації резервів закладено групування факторів за їхніми ознаками та властивостями, які відображають економічні показники діяльності.

В економіці розрізняють два поняття резервів: резервні запаси (наприклад сировина, матеріали), наявність яких необхідна для безперервного планомірного розвитку господарства; резерви, які ще недовикористані, можливості зростання виробництва, покращання його кількісних показників. Знаряддям пошуку і використання резервів виробництва є вивчення та аналіз економічних процесів, що відбуваються у зовнішньому й внутрішньому середовищі.

Саме трансформація цих процесів поглиблює проблему пошуку резервів як інтенсивних, так і екстенсивних, підвищення ефективності діяльності підприємства в умовах ринкових перетворень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Дослідження резервів стосується багато наукових праць вітчизняних та закордонних вчених, серед яких: Н.А. Русак, В.И. Стражев, О.Ф. Бігун [1], В.Е. Рибалкіна [2], М.И. Баканов, А.Д. Шеремет [3], А.В. Калиеа, М.И. Копева, В.А. Ященко [4], Ковалев В.В., Волкова О.Н. [5], але звертають увагу тільки на фінансові та матеріальні ресурси. Дехто звертається до потенціалу підприємства, шкода, що поза увагою залишаються такі резерви, як: ділова активність, комунікаційні зв'язки, нематеріальні резерви тощо.

Постановка цілей

Відповідно до постановки проблеми метою статті є дослідження впливу класифікації резервів підприємства на підвищення його ефективності.

Для досягнення цієї мети необхідно розв'язати такі завдання:

- по-перше, дослідити інтенсивні та екстенсивні резерви підприємства;